

ПРЕЗИДЕНТИНИҢ КЫЙГЫРЫ

МОСКВА. (СЭТА). ССРЭ Президентни Митал Горбачев чурттуу парламентининге чүе чугаалап болгаш Эвилел бюджетинин чарыдаларын ашалаан дыйрарыга 30 миллиард рубль хемчээлди чээлини ССРЭ-нин Күрүне банкына чөпшээреринче Эвилел парламентинин кыйгырыган.

ССРЭ-нин Дээди Советинин палаталарынын каттышкан хуралына Президент чүе чугаалап турган уезинде база бир кыйгырыг ылан: 63 миллиард рубль хемчээлди чээлини Эвилел чугаалап бээр кылдыр моон мурунда дээлини бадылаарын, ол чээлини күрүне иштинин өрөсүнче кийерини саналаан.

Өрткөтөр сүпү турза-да, планнаттыган 276,8 миллиард рубль бюджет чарыдаларын 266,3 миллиард рубль чедир кызылары чедип алдынган деп, Михаил Горбачев меделээ. Бүдүрүшкүнүн кудулаанынын болгаш бюджет орулазынын өзөөжөнүнүн түнелдине бюджеттин чедипшес чорун дүргөн өскөн деп, ол меделээ.

Чыл дургузунда үлөтпүр, бүдүрүлгенин кудулаашкыны 7 хуу, юдээ акыл-агынын—9 хуу, национал оруланын—15 хуу болган деп, Михаил Горбачев дыктаткан.

ССРЭ Президентинин чугаалаанын суугар алырга, дагыны экономиктиг

ажыл-чорудулгадан орулгаларын кызырылганы чурттуу сак-хөө байдалына дыктаган. Тос айлара бистини чуртуусу дагыныкыс 65 миллиард рубльдин бараанын болгаш чиг этти үндүр садылаан, ол түн өрткөн чылдык ол уезинде турганынан 31 хуу өзөөш болган. Оон түнелдине бюджет 19 миллиард рубль орулганы чедир албаан. Даштыкыдан бараанынын тос айлара кирип алганынын хемчээли 58,9 миллиард рубль болган азы 42,2 хуу кызырылган. Оон түнелдине чурттуу бюджет 13 миллиард рубльдин орулганын чедир албаан.

Эвилел бюджетинин болгаш экономиканын экижидер фондунун чедипшес бо чылдын 205 миллиард рубль түнге денемжир, а республикалар бюджетин катан алырга—чурттуу бюджет системасын 300 миллиард рубль чедипшес болур деп, Президент оон ынан дыктаткан.

Бо чылын 7 миллиард рубль акшаны немей парлаар кылдыр планнаттыган турган, а херек кырында ол түн ноябрь 1-ге чедир 83 миллиард рубль болу берген деп, Михаил Горбачев чугаалаан. Оон чылдагыны—чонун акша орулгаларын өзүлдөп, ол өзүлдө бараанын бүдүрерин база ачы-дуза чедирерин көүдөлдөп биле быжыглаттырмаан.

ДАШТЫКЫ ХАРЫЛЗААЛАР МИНИСТРИ

ССРЭ-нин Даштыкы херектер министрствозун ам ССРЭ-нин Даштыкы харылзаалар министрствозу дел адай берген. Чурттуу даштыкы харылзаалар министринин албан-дужаалына Эдуард Шевардинадзе томулгалаан. Россиянын даштыкы херектер министрин Андрей Козырев оон биле холбаштыр Э. Шевардинадзе байыр чедирген.

(СЭТА).

Бодалым

АК ОРУКЧЕ ЭВИЛЕДДЭР БОЛЗА

Президент деп сөс даштыкы сөс деп билдир мен. Сөстүн уткаын дээди эрге-чатырга талазы-биле чурт иштинде эң улуг дужаалдыг кижини. Тыва Республиканын Дээди Советинин он бирги сессиясында Н. А. Ондарын илеткелин номчуп, сайгарып танышкан, республикага эң улуг эрге-хоойлу-биле ажалдаар, чааскаан-даа болза чарлыктарын үндүрүп олар Президент эрге-чатырганы тургузар деп турар богу депутаттарын санал-оңулу бодум хуумда деткир мен. Президент турарга, иштинин кыры-чуртунда, даштыкы чурттар биле экономиктиг, политиктиг харылаа тударына эгил деп турар. Ол чон амдыларын чыныктап кирип, чонун бо үеле чурттап турар кыры-чуртун, сайгарып башкарып болза, ону деткир мен, кымын деткир боор. РСФСР-нин Президентини ышкан, чонга улам-аар чүк чүктөдир болза база-да берге. Моон мурунда ужуражыны уезинде бүгү-ле чүвени депутаттар дээрден чаап кээр ышкан, хоозун аазаашкынын кылган турган. Оон тодарай чикчеген бистин депутаттары К. А. Бичелдей «Искраны» Арыг-Бажынын эрг хууезин тургузар мен деп аазаан, ам ында чачыс-даа ортен чок бооп турар.

Тыва Республиканын экономайзын, ажал-агынын сайырадырда, кыры-чуртун шынчылдыгында, ам Президентиде кээл үстүсү. Чачыс Президент чон-биле харылдашкан, чонун амдыларын көктүг-шактыг дөңгө кудурбос чүе болза, база-ла берге алыгыр... Президентини анал-дуну жалында акылдаан даштыкы президенттер дугайын, да бир брошюранда номчаан мен. Оон дүзүс дээш сэмолет, машина дээш, бүгү-ле байдалды догузу-биле хандырган боор чорду. Бир чылда шалынын 48 муң рубльге доктааткан.

Бистин президентини та кандыг боор чүе. Та кандызын билеп алган, шууган турар депутаттар чүе ийик. Ажалдаары—

чүгө дужаалда эвес, дарганын арга-дуржулгазы, докт-чиге, практиказы, улус чон-биле чугаалажып билдир, организаци ролюдан кончүт хамаарылганы болуру. Амгы үеде дужаал сүрүскээр, орта талгы ажалы-даа чок кыл-де улус турарга, орта ажал-даа кылдымас, чонга халалыг, ышалангы, бурунгар депшилерге моондак ужураштырар чүе-дир. Ам-даа болза ажалдап болур арга бар: Дээди Совет, Министрлер Чөвүлелин хоойлу-дүрүмү чүе үндүрүп бол-оозу? Төптү өтүтүр, оон чонга эки чүе амдызында көзүбүз. Чонун ежүктү-Руп, кызагал, хостуг садып алыр бараан-сараан-даа чок, магазинер куруг, ачык-чем-даа чок, чүгө 1-2 хонгаш, хлөб экээр, ол-ла.

Чамдык депутаттарын саналышым, чон болу референдум дамчыштыр шиптирлээни, шипилин дүш саналдарын эш Козлов дүш шалп турган шын эвес. Төптө сессияга бир-ле маргылаадыг алыгыры тургузуп экээр таарымча чок, ээлчег чок сессиянын баш бурунгар алыгырын солунга чарлаан-чарлаанын орта билдемиз. Солун эрттирерин көрүп-ле турган кижин мен. Президент дужаалды чажыра аарак. Конституцияда киргенин хому-ланчыг. Н. А. Ондар «Искрага» чорашан, Конституцияда онагай чаа чүл бар деп чугаалап ужурул турган. Биске чорашан эштер Конституцияда чаа кирген пункттарын четчири-биле чонга тайлыбырлап бер-бөө.

Ам черде Президент кабинетинде олуруп, дагы-раан берген соонда, ТР-нын нити байдалы өскөрдүн кыжыг-хол-биле тудар кыры-чуртунда-даа акжидерин манап турган даргаларыска база бир дээш дужаал немешкени өөрүчүг болур ужурул. Чүгө чонга берилин, дүрүм-хоойлу-дүшүлдөдир, чонун багып арыдып, чачыс ак орукче эвилелдерин чаа Президент тиге мегейип, чалбарып олур мен.

Балдан КУУЛАР.
Чөөн-Хемчик район.

СОЙГА ЧОРААН

«Шын» солунун бөлүк журналистери Тандыга Сой (Владимирова) сууга чедип, ында профпалаторийде эмнедип, даштыгын турар кийилер болгаш оон ажал-дагылары-биле ужуражыганы эрттирген.

Солунун редактору, Тыва Республиканын улус депутаты В. Ф. Чаламба «Шын» солунун амыга үеде байдалдарын дугайында, чылганнарда таныштырган.

Азаа чорашан солунун килдистер эргелекчилери болгаш техниктиг ажалдаачылар боттарынын ажал-агынын, келдир чылда кандыг-кандыг материал-

дарын солунга парлап чырыдыларын болгаш оон-даа өске сорулгаларын дугайында чугаалап берген.

Балгазын суурда херээ-женер чөвүлелин даргазы Нина Шойлат, эми Хурен Ондар, профпалаторийин харысалгалыг ажалдаачысы Владимир Амай-ол болгаш оон-даа өскөлөр «Шын» солунга сөөлүг үеде чырыттынып турар материалдарын утка-шынарынын, уг-шинин дугайында боттарынын санал-оолдарын кирип, эки чүдүлдерин уламчылал, доктаамал чырыдылар тала-ам-биле чачыны кылганнар. (Бистик корр.).

Республиканын ниитилел-политиктиг солуну

1925 ЧЫЛДА
УНОЕЗДЭЛТИНГЕН

№ 198 (14698)

1991 ЧЫЛДЫН ноябрь 22, пятница

Садар өртөз 20 коп.

ШЫН

— Кызылдың дөрт дугаарыг профессионал-техниктер училищесинин өөренип тургаш-ла, тудугларга кээп, узун кранны башкарып эгелзэн мен, Баштайгы удааында менээ бедик дымтыг бажыныче үнери мш-каш, сагындырып турду.

Кыраче халып үнеринге чортуу чачыга берген мен — деп, бо чуртунга Трапан Чейнеш чугаалап турду.

Бедик краныг башкарычы Чейнеш тудугга хергелээр туубууну, калбак бетонуну-даа, хоюдугну-даа дажыглап бээр. Ол ам Ты-

ванык наймсалыгыг төвүндө төп атакында ту-дуунда ажалдай берген.

ЧУРУНТАРДА: Т. Чейнеш болгаш оон башка-рар краны. Окемчик ОНДАРНЫН фотолары.

ССРЭ-нин Күрүне чөвүлелин доктаалы

«ССРЭ-нин Чепсектиг Күштеринин статусун дугайында болгаш 1991 чылдын күзүндө хуусаалыг шүүт шериг албаныга хамаатылар келдирерин хандыра дугайында» доктаалды 1991 чылдын ноябрь 14-те ССРЭ-нин Күрүне чөвүлелин хуулап алган.

ССРЭ-нин Чепсектиг Күштеринин чачыс аай чоруну камгалаарын, шериг талазы-биле ССРЭ-нин делегей хуулажыларыг сагырымын эрге-ажытарга дүштүр шериглерин болгаш флотун күштерин турму эргелеп башкара база оларын ажал-чорудулгазын ханды-рар соруга-биле ССРЭ-нин Күрүне чөвүлелин доктаатканы бола:

1. Суверенниг республикаларын (күрүнелерин) девискээрлеринге ССРЭ-нин Чепсектиг Күштеринин ССРЭ-нин күштүг бооп турар хоюлукчулугуна доктааткан статусун хевээр арттырар.

2. ССРЭ-нин Камгалап министрствозун чанын-га суверенниг республикаларын (күрүнелерин) камгалап министртерин (камгалап херектеринин талазы-биле комитеттеринин даргаларын) чөвүлелин — комитеттеринин органын тургузар дугайында саналды деткир.

ССРЭ-нин камгалап министри айтыганын чөвүлел дугайында дүрүмүг төлөвиледин ССРЭ Президентининге бир ай хуусада кий-рер.

3. ССРЭ-нин Камгалап министрствозун болгаш суверенниг республикаларын (күрүнелерин) күрескени эрге-чатырга органын ССРЭ-нин Чепсектиг Күштеринин Кол штабы-биле суверенниг республикаларын (күрүнелерин) дугурушканы хемчээлдерге хуусаалыг шүүт шериг албанын 1991 чылдын күзүндө хамаатыларын организастыг келдир-ишкенин эрттирерин бот-тарын девискээрлеринге хандыра.

Тус черлерин күрескени эрге-чатырга болгаш шериг эргеледин органын «Бүтү-нити шериг хуулажыны дугайында» ССРЭ-нин Хоюлузунга дүштүр бо-данын анык салгалды келдир-ишкенин талазы-биле дугу-рушкан чөвүлелерин база өске республикаларын де-вискээрлерин шериглерин четчелдеринин барыда-лап күдөлдиге комиссарларын ажалы, а ол ышкан шериге (флотке) келдир-ишкени назмалыгына ала-буугаар чорудулар ханды-ройн хуулажы. Бо ажалы хой-нити шимчээшкенин болгаш организастыг-дарын төлөлектелерин кий-риштерини сүмелээр.

4. Суверенниг республикаларын (күрүнелерин) девискээрлеринге ССРЭ-нин хамааты камгалаалыг шериглерин база эргелеп орг-ганынын, шериг эргелед-ишн тус чер органын (шериг комиссарларынын) камгалап спорт-техниктиг организастыгын, шериг тудуг отряддарын (кескети-рин), оларын хамааты ми-нистерстволарын база во-домстволарын эргезин чоруткан турган болза, оларын ажалдадырарын хандыраарын база четчелдеринин ажал-хуулажы-ларын онаашыраан, чогуур республикаларга дамчыды-бозунга дугайында, оон атууда РСФСР-ге—орус-тудуг кесктерини база, са-налдарын ажалдап кылы-министерствозунга дагы-рар. ССРЭ-нин күрүне эрге-чатырганын болгаш эргелеп башкарылганын болгаш уезинде алаттыг шериг-ринга дадын байдалында (кесктерин) ажал-ларын эргеш арттыраары көөр.

Бо айтырылгар талазы-биле ССРЭ-нин Камгалап министрствозу суверенниг республикалар (күрүнелерин) биле дугуружланы чарар.

5. «Бүтү-нити шериг хуулажыны дугайында» ССРЭ Хоюлузунга өскөрдүгелер кийер дугайында ССРЭ Хоюлузунун төзө-лелин чүдүлгү деп көөр болгаш оон ССРЭ-нин Дээди Советинин кийер.

КЫШТАГЛААШКЫН: байдал кандыгыл?

ИНЕК ӨШКҮДЕН ЭВЭЭШ СҮТТҮГ

Чалаан хоорайга Чөөн-Хемчик районун совет, ажал-агы активини хуралыга колхоз, совхозтарда кыштаглаашкынын байдалын чугаалажык көргөн. Хуралды Тыва Республиканын Министрлер Чөвүлелин Даргазы Ш. Д. Ооржак удурутун эрттирген.

Ажал-агыларда кыштаглаашкынын чорун турарын дугайында кыска информацияны РАУК даргазы Буга Монгуш кылган. Август 20-де Агроулетпүр эвилелин көйөр президиум хуралына бо айтырыгын база чугаалашкан турган. Бир ай бурунгар Ш. Д. Ооржак районда кыш-ка белеткелдир байдалын көрүп, октябрь 25-те сонгучулар-биле ужуражып чораш, чепстерин элер талазы-биле сагындырылганын районун удурутчуларынга берген. Моон-биле бистин премьер-министринин бир ай иштинде, чеме-даа чай чок болза, үш удаа кээп турары ол. Ам бо хүннерде районда кыштаглаашкынын байдалы кандыгыл?

Районда 5434 бода мал, 566 хаан, 52887 хой, өшкү, 1879 баш чылгы мал бар. «Чыраа-Бажы» (директору Шукун Куулар), «Искра» (Балерий Монгуш) совхозтардан айгыларында кыш-таглаашкынын эрттирелгелдештиг дүвүнчиг байдал тургустуруп келген. «Хорум-Дар» колхозун (даргазы Манжиг Хоюла) Дөп-Терек СБФ-зы трансформатор чогулдан электростанция-биле хандырылган. «Болу-шесик» совхозтук (директору Валентин Куулар) Арыг-Бажы СБФ-зын долзуу-биле долдогун. Инектер оок кажааларда суггарыпмай, чегериништер турган. Бо фермада 4-ле борбак эжикти чыгылгандар кижин таныл-баан. Инектерин чегер-бейн турар хирезинде, совхозтук шөлдөринде эки шы-нарыг саап ажааттырмаан, ону мал талпап турар.

«Чыргак» совхозта (директору Дамалы Кара-Сал) электрик кижин чогулдан гаракта, чунар-бакында, 4 кыштагда электростанция киригизилген. Ол хүннерде тускай электростанция «Агроулетпүрэнерго», «Тус-кай монтаж» деп аттарлыг кедээ ажал-агынын хары-лаар ужурул Юри Сары-лар, Дмитрий Ооржак удуруткан ийн улуг организастыг район төвүндө бар. «Хөндер-гей», «Тыса» совхозтарын (директорлары Ширин Монгуш, Олег Кызыл-оол) фермаларынын инектерин кырында алдырп, саар хевээр. Бо совхозтар хүнде-де Чалаананын сүт заводун-га 1-1 бидон сүтү дужаал турар. «Хөндергей» совхоз-тук инээ бо кыжын чир

чем чок арктан. А күзүн Хөндергейнин шөлдөрине чагай үген силос, сенаж кылып ал болур ногаан мас-саны суур чурттакчыларынын инээ дойлап каан. Көдө Совет даргазы Алек-сандр Куулар чылдыр, кү-зедир хуу инектин кададын организастап чадап наан. Бо совхоз чикчегезен бир баш-ка онааштыр чүгө 2-3 цент-нер чөм единдизин белет-кеп алган. Ол малдын чир ужурул чөмичин чүгө 14 хуузу-дур.

СЭКП-нин XXII съездизин аттыг совхоз доктаамал

Шил, полиэтилен пленкалар чок бооп турары-биле мал-чынар кырагы бажылар-да чурттап турар. Автоса-дыглар ай-айы-биле малчы-нарга барбас, ховар бараан-нары райпо (Петр Монгуш) өскээр садып-саарып турарын малчынар хомудал-биле чугаалап турар.

Бо чылын улуг оруктар чанында туруп турар чам-дык кыштагларын үптө-топал каапан тапарылгалар хей. «Хорум-Дар» колхоз-тук Ак-Хая хойжу бригады-зынын бир кыштаанын чу-нар-бажынын безин оорлап чүдүрүп алпарган болган. Кыштагларда трансформа-торларын үргөдөп каапа-нында чамдык кыштаглар чырык, энергия чок аркы-лаан.

Районда бар сүг сөөртүр

хөйну берип турар. Бистин инектеринин өшкүл-ден дора апарган. Чар-жыкчыг, чочынчыг чүе-дир. Соок кажаларда, хар кы-рында турар, чөм чивейн, суг ишпейн турар инектер каяа сүт бээр боор.

Чыл төнүзүгө чедир район 477 тонна эгити, 536 тонна сүтү, 18,1 тонна дү-тү күрүнег садыр ужурул. Бо планнарын кайзы-даа канчап-даа күсүстенимиз билдине берген. Чөөн-Хем-чик районун мал ажал-агыг каян-даа мындыг түнелдер-биле чылды доос-пайн турган. Районун ха-рысалгалыг удурутчула-рында эгелзеш, малчы-нарга чедир бо чылын кая-чар ажалдаанын чыгыш түнелдери көстүп келгени бола-дыр.

А мурувуста — узун, соок кыш. Район малга бээр сиеннин чүгө 60,8, сенажын 60, витаминин сиен далганын 30 хуузу белеткеп алган. 5810 тон-на силос бар. Чикчегезен, бир башка онааштыр алыр-га, 4 центнер чөм единца, зында көвүдөс мал чөм бар бооп турар. Ол — хергелдиг 25 хуузу. Ра-йонун мал кышты хур азынын кандыг-даа ба-рымдазы чок. Ол хирде кестинмезен, ажаап алды-маан сиен ажал-агылар-нын шөлдөрине хөй-биле артып калган. Чеди айда Наадымнал, байырлап, сес-тос айлара кудалап, ок-тябрь, ноябрьда анал кел-геннишкити түнелди бо хү-нерде көстүп эгелзеш.

«Кышты ажал эртери-нин талазы-биле онза хем-чеглер дугайында» Минис-трлер Чөвүлелин хуулажы ажал доктаалы чамдык совет, ажал-агы удурут-чуларынын кулаанын даш-тыгы-биле эрте берген-дир.

Ш. Д. Ооржак малчын коданнарын, фермаларын кезип чоруп турда. «Чыраа-Бажы» совхозтан айгыда, районун мал ажалында ажалдап турар кижилерин ажал төлөвини 140-170 рубль бооп турарын мал-чынар хомудал чугаалап болган. «Ол хире шалын төлөвини-биле малчын кижин чүгү садып ал болу-рул? Бараан өртзөн чүс-тер, мунар-биле санжыар апарганда. АЖК-тук, ажал-агыларын экономистер, бухгалтерлерин малчын кижилерин ажал төлөвини өстүрүп бээр талазы-биле кандыг-даа хемчеглер ал-байн турар. Бир эвес бо хевээр куду шалынар ту-рар болза, малды кым

ажаарыл, кадарары? Чок болза, Агроулетпүр катты-жышкынында бактап ту-рар ажыг чок организастыгыларын, АЖК чөвүлелин, күрүне албанын дүжү-геш, оон хосталып келген кууларынын, фондугарын, ажал-хөргөтүн, мате-риалдарын ажал-агыларга ажалганын кандыгыл? — деп, Ш. Д. Ооржак ай-тырарга, залга олурган ажал-агыг төлөзери шүп-тү амырап, деткир болган. Район чергелиг бичек комитетинин тургуснаш, АЖК чөвүлелин, оон структураларын, ажал-агыларын удурут орган-нарынын штаттарын чак-гыстап сайгарып көргөш, ажыг чок албан-дужаал-дарын, албанын дүжү-геш, оон хосталган ажал-хөргөтүн чүгө малчы-нарын ажал төлөвинге ажалдаарын Ш. Д. Оор-жак сүмелзеш.

Биске ажал-агынын сегидип, шуудалып алы-рынга үе четчир турган. Чон бузурээр шаа биле бу-зүрөп келген. Ам бузурел төнүп турар. Бир эвес бо кыжын чон аштадыр, мал-маан өлүрүп, кырып алыр болзувусса, бистерин, Шер-иг-оол Ооржактын, Манар Доиктагыт, Буга Монгуштун ажалга турган херээвиз чок. Ак сеткилдин-биле чайлап бергенин дээр — деп, Ш. Д. Ооржак чугаа-зын дооскан.

Районда тургустунуп келген мал кыштаглааш-кында берге байдалды чайладыр талазы-биле онза хемчеглерин алган. Ийн хон-гаш, Министрлер Чөвүлелин илетээрин АЖК чөвүлелин даргазы Буга Монгуш-ка даалганы Ш. Д. Ооржак берген. А Шем кедээ Со-вединин даргазы Ким-оол Кара-Монгуш билдир-ишкени бижээш, ажалын хүлээ-дир болган.

Чөнюн амыралы хүн бүрү баксырап олар берге, харысалгалыг үеле кым кымал деп чүе тодазы-биле көстүп кел чыдар. Кым чон дээш уйгу-чыдын чок аарып чорурун, а кым чүгө бодунун эрге-ажынын камгалап турарын, кым ажалдап билдир, шыдаарын, а кым чүгө үе чылым, шалын алырын бодап ту-рарын рыноктук кадыг шылгалдазы биске чайгаар айтып бере бээр.

Болат-оол СААЯ.
Бо материалдык гонора-рийн «Шын» солунун агар санынче шилдигин диледим. (Авт.)

БОЛУУШКУННАР. ФАКТЫЛАР, МЕДЭЭЛЕР

БИР ДЕМБИЛЕ

Тес-Хемде «Чодураа» совхозтун директору, профсоюз комитети малчын коданарыны кыштагына келген сагын салып, бар аргаларын аймакта турар.

Малчынын суурда чурттап орап дүгүлү-терелери, ажы-төлү хостуг уелери аягылап, оларга улуг дузаны чедирин келген. Чизээ, бир дугаар хойжу бичи, гадагын малчыны Сагаачы Сандаковна Оюн дүмбазынын огу Адыгы Соли-биле негезе бо кыжын дугу-жун төртүр 350 баш хой-ну күзүн хулээп алган. Агарда Ак-Өкөд чедер кыштаанда чедир берген.

Шедфилер хураган кажа-зын көрөжүн удуу коп-тарып аштааннар. Кажа-ларын ойбактарын дуг-лааш, суг кудар доскаары хемгеш, долгандыр чыгып-

лаан, Коданга хой хемгерер тускай кажааны кылгап, кургаг өдөктү бөлүп ка-жаалап.

Малчынар бажына-рын чугайлап, кодан де-вискэрин аштаан.

Ол ажалдарын кылыр-га малчынын урулгары, күдөөлөр болгаш чоок тө-рөлөрү улуг дузаны көр-гүскөн.

Ажыл-агынын өскө-даа малчын коданарында мындай ажал-иш уламчы-лап турар.

Владимир КАРТИ,
Белдир-Арыг суур.

ИДЕГЕЛ БАР

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхоз бо чылын күнүгө 13 тонна дүтү, 200 тонна эгити, 38 тон-на сүтү дугаар планын турган.

Амгы үгө чедир дүк болгаш сүт дугаарын ажы-күүскөн. А эгити чүгө 87 хуу күүскөн. Бичан-гаш совхоз артынан будун чартык айын дүгүзүндө

чондан артыкшыдыг мал-маганын хулээп ап тургаш, күрүнө чыгып күүсөдүр сорулганы салган.

Арбай-оол КАНЧЫР.

ЛЕКЦИЯНЫ НОМЧУВУШААН

Республиканын «Билет» инитиеленин болук ажалдакчылар тоокта чаа Тагды районун Бай-Хаан, Сосновка суурларын чурттакчыларыга солун лекцияларын номчааннар.

Ук лекцияларын утка-шынарлар аягы-агы. Чизээ, ужул чорур «та-вактар», өскө плакатада чурттап турар кижилер дугайында дээш сон-даа өскө. А база бир лекция — шы-дыраа дугайында болган.

Оон адын «Шыдыраа ора-нында» дээр. Оон кол не-гезе — Тывада шыдыраа спортуун сөөгү үгө сай-зыралы. Лекцияны ном-чаан соонда он бир шы-дыраа маргылаан ойноан. Дмитрий ЛИНОВ.

ЧЕР ШИМЧЭЭШКИНИ

Бежен чылдарын эгези чүве. Майнын эге хүн-ненин бирээзи. Улуг-хүн.

Эртеги чен соонда ин-тернат урулгары изы-бүрү оюннар ойноп турган. Мен биче класкы ажим-биле өткөн дээр башкымын бажыныкы бардымыс. Шы-дыраа дилээрликке: «Маана ойнагылар» — дээш, дөрдө өрөлгөн, стол кырынга шыдыраанын эке-ди. Салган ойнал эгеле-дикис. Башкымыс бир-бир-э-дикис дузалап ойнал чо-руй, биче уруун алган, үгө берген. Оонун эг солун черинге чедир ал-ган, болалып ор бис.

Кажар аргалар бодаар дээш кайнаар-даа чардык-пайн, бот-боттарымыс ме-делептер, чараш көштер ди-леп орувуста, хамык шыды-раадыс черде, шала кырында барган. Бот-боттарымыс че көрүп: — Ол канчаары ол? — дидим.

— Бодун-дур сен!

— Сен-дир сен! — Мелевее — деп, тутурунун кырында тур бис.

— Дүрген бээр үнүр! Чер шимчей берди — деп, башкымыс алгыра-дыр. Үгө мажыкып каарныска, чер-лик коргунучт шимээни ынаар-ла Каа-Хемни өрү димжипер, сирийейин чо-тай берди.

Хем кыдымында бедик дагып ийленгөн көөрүмге, нарак чивеш арасында ыр-как ай дег апаргаш, анаа апарган. Дыка-ла коргунучт чороан.

Та каш балдыг болган, оозун дыкыдаан мен. Стол кырында турган шыдыраа төктү бээрин бодаарга, күштүг турган. А бис меле-гейлер хей черге бот-бота-рымыска шамнажып турга-нымыс ол-дур.

Эрензен ТЕЖИТ.

КАРА-КЫРНЫН ХАЙЫРЛАЛЫ

Бо чылын бистин Тыванын тайга-сынаарынын кат-чинин, тоору, шына-ла, байлак бооп, дүжүт эки болган. Оон-биле кады чоңун чугаалап турары ышкан, дия база арбын өскөн.

Мен аадыраага хандык-шылдыг ачы болганымда, анымыс үгө көргө-дө, ышкан-ла тайга-сынаары ашканын чачылдыг мен. Бичангаш бо-даа чылын база-ла иш-өрүм-биле аял-нап чактыкканым Кара-Кыр кайы сен дээш халкан бис.

Ажыыр ус-тымыш чери-биле мун ажыг рубидий өлүүн дугаар керээ чаргаш, динизээрине ык белеткен-дикис. Бодумун дугама Сергей Түлүш-биле баш удуу планнап алганымс черге анымыс сезонуг эгелет турга, чедер бердикс. Ол онтайрым эгези турган. Бо чылын ол денискэрге дини нескүл-дээ болаа, ортумак деп санап болур. Бичангаш-даа бистер мур-нуку чылдарын дүжүлгө-зүм аягылап, чедикчи-нин болдуусу. Кайымыс-даа

мун ажыг рубидий өлүүн дугаар даалганы ажыг күү-сеттинс.

Кара-Кыр тайгазынга бис-тен-даа эске ачылдар база берип динизээр, багай өзөс-түмелдерин болгулады. Кайда-даа ынокке дилчип, чаа экономикти харылаа-ларын аягылап турар амгы үгө ачыларын ачы-дуза-ам улутканы билдигир. Бичангаш чыл бүртүзүн анымыс сезонунун үзүндө оларын ок-чөмөк, аш-чөм-биле керээ бугаар эки хан-дырган, аянадыр болза, улуг аякын берип болур-лар. Ан-өлүктүн өртк-үзөн база улуткан болгай. Олар республикага хей хемчө-диг орулганы кирип шы-даар.

Мартай-оол ТҮЛҮШ,
Кызыл хоорай.

ЧОНЧУ НАМ БОЛУР

Чоокта чаа Кызыл-Мажаалыкка Бот-догунаан Тыванын Улусчу намын талалакчыларын ажалдыг ужуражылап болган. Ол чүү намы деп айтыртыга кыска харым.

Тыванын арат намын тургузарынын оркомте-дин кижигинерин дыйнадыларын солуга чырыткан. Ук дыйнадылар унген сөөгүндө, Ба-рыш-Хемчикке деткиме бөлүн тургускан, олар Кызылга ужурашканнар. Үзө-бодалдары чакыс-ук талалакчылар ааа ТАН-ны уламчылап тургу-зарын, оон устай, программанын улам чарты ажалдаарын дугурушканнар. Ээлчегин ужуражы-лаага организастыг комитетти чарткан болгаш оон даргаларын база сонган. Кызыл-Мажаалыкта эт комбинатынын директору Геннадий Иргит, Тыва Республиканын улус депутаты Валентина Монгуш, педагогика институтун башкысы Владимир Ба-гай-оол, «Аалды Богла» шажын организастыгын ажалдакчысы Андрей Амак-оол, Чогаалчылар эвилелин даргазы Александр Даржай олар ааа сонгуканнар. Улусчун саанын барымдаалап, ТАН-нын адын Бот-догунаан Тыванын Улусчу намы деп тургузукчу хуралга чедир адаарын дугурушканнар. Ам оркомитет кижигинерин кы-гырын парладымс.

Бөгүн бистер, организастыг комитетти кижигинер-и, үзө-бодалдарымыс чак-гыс эш-өрүвүстүк дааска-ны-биле хамарылга чок чак-гыс аай партия — Бот-до-гунаан Тыванын Улусчу намын тургузуу, ону дол-гандыр сыйрып каткыжар-нарын, бистин талалакчы-ларымыс болгаш республи-канын өскө-даа хамарыла-рын кийгырдымыс!

Бистин бодап турарымыс-биле алырга, чаа тургузу-нар ужурулг партия болза Россиянын кандыг-даа поли-тиктиг структураларыга ха-маарылга чок нам болур ужурулг. Бо партия болза бодурут демократиянын бол-гаш социал хөгжүлдүн талалакчыларынын, РСФСР-нин составында Тыва Рес-публиканын күрүнө суе-рентидин тургузарынын база камгалаарынын болгаш националы, чүдүгези, со-циал байдалы, намы-хары, эр, хөргөжөн барымдаа чокка, эрге-хоойлу күрүнө-зини хамарыларын эр-гелерин болгаш хостуг чо-руун хандырынын бир эл-сепкидиг демиселчи-ринин болгаш камгалачы-ларын инитилел-политик-тиг организастыг болур ужурулг.

БТУН-ун ажал-чоруду-газы болза РСФСР-нин хоойдуларын хулээп көөрү-нүк болгаш хулээдиринин үдөшүнне даалган турар ужурулг. Ол ышкан бистин намымыс хамарылап, хос-туг, чөптүг, кижикч чорук-тарын болгаш хей нацио-налдарын төлөөлөр чурт-тап турар Тыванын хамар-тыларын эрге-ажыктарын камгалаар, республиканын бот-догунааншынын чедир алыр сорулганы бириг чер-тенин кылдыр көрүп турар.

БАШТАЙГАЛАРЫВЫСТЫ УТПААЛЫ

Сөөлгү үгө республика-даа, кокуунуна-даа хем-чөөлгүг, солунарын номчу-олурага, бодунун үзүндө тыла чоңун ат-алдарын кодуруп, ол үгө Тыванын-тын хөгжүлдө-сайыралын-га боттарынын эвээш эвес-үлүг-хууун кирип чороан чамдык өбөлгөсүнүн аты-сынын мөгелендип, кидип-бир черлерин оларын ады-биле алап турары өөрүчүг-дур. Ам артында ты-ла чоңун иштинден бир дугаарындаан та-

— Бо чылын байдалымыс ымыд-ла кончут аки эвес. Чоңун хергелел бараанна-рын бугурунун улам-на дорайтан орап аларган. Чо-нук хергелел барааннарын бугурунун дорайтан тура-рында чылдагаан-на хей. Мебель кылдыр чымчак ма-териалдар — шуугай, ДСП, ДВП дээр плиталар, а ол ышкан кадаг, хырба, будук ол тавылбас.

Материал чок-тур дээш, ааа-ла олуруп турар эвес. Комбинаттын удурулгазы ол-бо черлерге харысал-галыг ажалдакчыларын-даа чоруткулаан. Оон баа-ла эки чүве үнөмө. Сентябрь айда Красноярск крайнын Красноярсктиде мебель фа-бриказыга прораб база чо-рааш келген. Шаандагы дег амыр чүве амын турар ийик. Рынок харылаа-ларымыс үзүндө кидип-бир материал хергелел бер-гелес, ол материалдарын берип болу дег черлер оон орунуга ылап-ла бир чүве бергеш, орнамык ал дээр аларган эг ышканыл. «Чым-чак материалдарын силерге берип болур бис. Оон ор-нунга биске мебель кылдыр станоктар беринер дээш, де-дир теер болган. Шынал-ла, Чадананын улуттук комбинаты боду бергелел тургаш, мебель кылдыр ста-нокту намын-чүден тып алыр деп. Станок тып шы-даа-лас болуураа, конфета-дан тып экелгеш, оон чымчак материал берип бо-лур бис деп, Красноярскти удуручуларынын харымыс ымыд болган. Рынктун негелдес ымыд-дыр. Чым-чак материал чок бол тур-

түг хоойлу-дүрүмнүн амыдыралга боттанган тура-рын чедип алыр, республи-канын хей адырлыг эконо-миказын чартырынын, со-циал-культура, аажы-чак, национал чакчыларын хөг-жүдөрүнүн, күш-биле каг-дынган чакчыларын болгаш чүдүлгенин катат тургузары-нын талалакчылы Тыва Рес-

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ КИЛДИС

публиканын чазанын ди-дим базымнарын бүгү тала-биле деткир.

Бот-догунаан Тыванын Улусчу намы чуртка бол-гаш республикага тургус-туруп көп болу дег эконо-миктиг, политиктиг база байддаларын өөренип көөр, ааа чөрүшкө чоруктар-ны болдурбас.

Чуртта болгаш республи-када тургустунган кедерге-нарын политиктиг болгаш экономиктиг бергелерин, оларын ажып эртеринин оруктары дыка берге дээр-зин оварып турар бис. Бичангаш бо берге үгө күштерин мөңгөп, күш до-гээринин, бистин республи-кавыстын күрүнө эрелерин тооп көрбөс чоруктун чам-дык орадажышкынын турга-да бүгү аймак-сөөктүн кижилери бир деминг удура-ларын кийгыртп турар бис. Чоңун-на мооң ужуру-биле чаа тургустунар на-мымыстын социал бааза, эгези улуг кичээлгенин уландырдымыс. Бистин намыга националы, чүдүлгези, ажалдында эрге-дука-лы, моон мурунда СӨКП кижигуну турганы барым-даа чок кирип болур.

БТУН-ун тургузукчу хуралы бо чылдыг декабрь 14-те Кызылга болур. Ку-сэлдиг кижилери олче ча-лап тур бис.

Оркомитет кижигинери.

КИЛДИСТЕН: Тыванын арат намын (ТАН) тургузар деп турарынын дугайында чүүл бистин солукчука унген, ам ол Бот-догунаан Тыванын Улусчу намы деп адеттигин, оон тургузукчулар кийгыртп удуруп турары бо.

База бир тайылбыр. Тыванын улус демократ-тыг партиясы (ТУДП) деп атыг партия тургузар деп турган болук (ол дугайы база парлап бис) ам Ажылчы чоннарын социалист партиязын Тыва республика организастыг тургузар тала-зы-биле хуралды ноябрь 23-те чымалдыр деп чарлаан.

Хургул-оол КАЧОЛ,
Бай-Тайга райог

А мен мынча дээр мен БОТТАРЫ ШИЛИИР

Сөөлгү үгө Тыва Республикага партиянын салым-чолунга хамарыштыр «Шына» бөлүк материалдар парлаттыды. Чизээ, Г. Ширин «Чоңун эрге-ажыны-га дугаар» деп чүүлүгө Ажылчы чоннарын социалист партиянын тургузарын саналап турар-дыр. Тыванын арат намынын тургузукчуларын бирээзи Эдуард Дон-гаш, улус демократтыг партиянын тургузукчу бөлүгүн удурутукчу Александр Ооржак оларын тайылбыр ма-териалдары база үндү. Маана хамарыштыр бодалым-мыдыг.

Партия кижигуну-даа чорбаан мен. Бичангаш-даа пар-тиянын ажал-чорудулазын шупту-ла электен «хөргү-дүп», бодун кижигинерини сеткил-хөңүн, угаан-үзө-л, бодалын сый базын турарынга таарышпас мен. Шынал-даа, күрүнө эргилдесинге бөдүн ажал-ишчи кижилер-ини тургузар дугайында атыгынын чамдык кижилерини көдүрүп турары чөк ышкан. Чоңун калдык партия хер-гил? Маана сүмс калдыр болдунаас хире. Кижилер тургузукчу хуралдап, тус-тус партияларын устайын, программанын тавыжып тургаш, боттары шилип алыр апар-дыр.

Партия калдык орук-биле бурунгаараа ужураутул? Экономиканы көдүр, чоңун материалдыг байдалын экилерин, аш-чөм, бараан болбаарыларды бугурут-гө черлерин тургузар, мал аякылын сайырадыр хемчегер-ге дуза чедирер, чоң ортузунга суртаал аякылын катат оттуруп орук-биле чорур ужурулг. Чер дугайында Тыва Республиканын хоойлузын деткип, арат, тарааны ажал-агыларын бут кырынга тургузар хулээлгелерин. Чүгө ымыд арга-биле чоңуушту хемчегир шылаар бис. Ам райкомнарын, обкомнарын катат тургускан херээ чок. Колхоз, совхозтарга хостаткан секретарынын тур-гусса эки.

Биле-оол МАНДЫП-ООЛ.
«Х Улуг хурал» совхоз.
Материал парлаттыкча, оон чоннарын «Шынык» атар санынче шилчидерин диледим. (Авт.)

ЧӨП ЧУГАА-ДЫР

Сентябрь 26-да «Бодунч оруун дилээр чылалы чок» деп юридиктиг эртеринин кидилдиг Александр Оор-жактыг материалдын номчааш, хей хуумда долузу-биле деткир мен, ол чөп чугаа-дыр.

Бистин ам бир берге чүүлүсү чыгып, малымыс дыка эвээшкен. Бичангаш-даа бистин тыла чоң ам-даа өбөлгө-ринистин уун салбаан бис. Ам-даа малчы чоң бис, «э-турп аар бис. Азы кожааныс МАР-биде салгылашкы-даа бис. Россия Федерациясында, инити-биле алырга, бир кижээ чүгө бир баш мал оонажып турар деп билип мен. Бичангаш мал аякылын бир ол айтырып чылдыр санаа эки. Шаанда көрүнер даан. Тыванын сайыттары беэи мал-маган өстүрүп чороан болгай. Оон ылай ажал чөк хей алыктарымысты база олче хаара туткай бис. Шаанда бүгү Тывага оор-сук колдуунда чок, чүгө наш санын кижилер турган. Аалдарын малы каткыжыл-даа чороан, элээн наш хонганда чиккен чүвени тып аар азы өскө аалдып, улугу боттары-даа көп чугаалаар турган бистин колаанда элип турар чүве бар дээр. Эзон баргаш ап алыр турду.

Бичангаш мен Александр Ооржакка каттыжар мен, чүгө дээрге үстүрттен манап орбас, боттарымыс шим-чээр болдурууса эки.

Дмитрий ОЧУР,
Күш-ажылдыг хөөчү.
Барнаул хоорай.

МАЛ ЧЕМН, ТАРАА-ДАА ЧЕТЧИР

Тадды районун ажал-агыларын эртен чылдыг чамдык улуг частыгыла-рын болдурбас дээш бо чы-лын мал чемин артыкка бе-леткен алган.

Район инити-биле мал-га ситенин, саванын, ситос-ту, витаминин ситен дадан-нын болгаш оон-даа өскө хоолдуг чөмөрин пландан ажыг 41 хуу ботандырган. Билдиг-даа болза, чамдык ажал-агыларда саар ийик кажааларын болгаш хой коданарында кыска белет-

нел ам-даа уламчылап турар. Районун ажал-агыла-ры уенин бергезин бодап, чоңун кышкы-чакы үгө хлөб-биле хандырыла-гы үстү бербесин дээш магады-лаар сорулга-биле совхоз бүртүзүндө 100-100 тонна тарааны шыгылаан.

Район төвү — Бай-Хаан суурун чурттакчыларын кан-чаары деп айтыры база тургустунуп каар. Ааа харымыс — бай-хаанчылар хлөбти талоннап салдып алыр апар.

Чаданакыларын калып турар эгелерине хергелел улуг. Республиканын барык бүгү районнарын колхоз, совхозтары чактыларын ки-рип турар. Хамык чүвенин эртээ улуткан соонда чаа кылган бир өгүнү эртээ 22 муу рубль чедер берген. 1 ки-лограмм кидистин эртээ 120 рубль. Бир өгүн кылдырына 215 килограмм кидис херек. Чаданакылар бо чылын 50 өг кылдыр планын. Оларын кылган эгелерин Монгуш-Тайганын, Бай-Тайганын, Овунун, Сүт-Хөлдүн база Чөөн-Хемчиктин малчыны-рын салдып алылаан. Эг дзон чактылар өскө районнарын

МИТИНГИЛЭЭН АЖЫЫ БАР БЕ?

Өвүр районун Хаи-дагайты ортумак шко-лазынын башкылар коллектив райгога ха-марыштыр митинг кылган. Оон кол со-рулазы — райпо баш-таар чери аш-чөм, үлөтүр барааннары-биле хандырып дээр, арай-ла чикити митингигеш болган.

Митингиге чүве чугаа-лаан башкылар райпо салгыкчылары чөм-биле болгаш үлөтүр бараан-нары-биле бистин ханды-байн турар деп негелде кылган. Башкылар оон-моон алгырып, хары-наа ажалдаа улус бис деп-даа турдулар. Кан-дыг-даа түнчөл чок, эрег-гей митинг эртен.

Оон Хаидагайты суур-нун ажалчы чоңуну ху-ралын чымалдыр деп чарлап наан боорга, бүгү чоң клубна чыгып кел-ген. Ааа база-ла хүн ай-тырын районун аш-чөм болгаш үлөтүр бараан-нары-биле хандырыла-зынга тураскааткан.

Кижиле бодаарга, маана митингинин-даа, хура-лында херээ чок болу дег. Районун салгыларын норма-чикентип аш-чөм чечир чыла-биле ай санында салды турар. Ол ышкан 15 рубль эр-тектин эгт салып буруту-де бар. Харындаа Ак-Долурактан фонд эгт-биле катат дээр баш, дуоң, өскө-баар, ол эгт-лаш өбөзөтө кылп наан боосттаа ээтерин салдып турар. Чигир дээр-ге билдигир-де болгай, ийи-хүн ай үзүткелген. Кайда-даа чакыт эвес, Абаканда вагоинарда дүжүрүп турарын солун, сеткүлден номчуп турар болгай бис.

Үлөтүр барааннары биле арганы чугаалап ажыг бар бе? Бараан-нарын чүгө шырап, түш-шылдагы кижилер оочур-лаа чокка күш-биле салды алган баары кы-га-даа билдигир. Кайы-даа районнарда ымыд болгай, ону кижилер бүгү кончут эки билер.

Мен бодап көөрүмге, районун талазында ымыд-ла кончут багай эвес ажалдап, чоңун нор-ма-чикентип аш-чөм-биле чогуур үзүндө хандырып турар деп са-наар мен. Эгт дээрге ма-газин бурутууде бар, фонд эгт-биле кел-ген үстүндө бизнестин эгт аймаа, шынал-ла, оовааланган диге, часты-рыг турбас. Чүгө санаар акшан билер.

Мен башкыларын митингилеп, хуралдарын хоозун, эрегей чүдү деп санаар мен.

Усулундай СААЯ.
Пенсционер.
Гонорарын «Шынык» атар санынче шилчидерин диледим. (Авт.)

Чоннуң хергелел барааннары БУДУРЕРИ ДОРАЙТАВЫШААН

Тайгада ышкы белеткен турар бригаданын мастери Болат Ондарович Сержи-пей тайгадан чаа кирип келгенде ааа ужурашты. Ол база-ла бодуну хому-

ла үндүрбөстөй берген бол-ганда артык кесектер кайымын тыптыр. Ажалдап турар чактыс машинаны скоро-зю ол солдустунаас. Орук-чирин берге 80 километр черде ышкы

Чадананда районун үлөтүр комбинатынын коллектив чоңун хергелел барааннарын бугурун талалакчылы моон мурунда чылдарда шору ажал-дал турганын солунарга бичип пат болган бис. Чаданакыларында кылган эгелерин чер шимчээш-чын болган Арменияга чедирин, хай-халакка та-варышкан армян чоңа булунгы дузаны көргүзүп, элээн хей эгелерин тин бергенин солуга бикээш-дээ.

Рынок харылаа-ларымыс шилчип турар амгы үгө чоңун хергелел барааннарынга хергелел улам улуткан. Акша-төгөрктүг, балдырып ажалдаар деп бодаар болза, хергелел барааннары бугурун материалдарын боттары тыптыган, чоңун хер-гелел хандыар апар. Рынок маада дөмөй-ле чыгаш келер дээрин районун үлөтүр комби-натын ажал-ишчилери кимдан-даа артык билер. Хергелел улуг барааннар бар-ла болур болза, ону салдып алыр кижилер кай баар ийик. Кандыг-даа барааннарын өртк-үзүндө кым-даа торулбас аларган шаг ышканыл бо.

Бо чылды эртен айларнда чоңун хергелел барааннарын бугурун талалакчылы Чадананын үлөтүр комбинаты канчаар ажалдаанын соңу-гар, комбинат директорун хулээлгезин түр кү-сэлдиг турар улуг мастер Калдар-оол Дажмын Күжүг-те-биле ужуражып, чугаалаан мен.

Моон алгаш көөргө, мастер-нин хомууды чөптүг хире.

Виктор Кудеркович Са-тыч удуруп турары өг-кылыр дехтия чазаныкчылары өг кылыр талазы-биле бедик мергезилдиг. Оларын кылган эгелерин салдып алган малчынаа чаа эгелерин тин турда, өг чазаларын сет-кил өөрүрү. Олар чоңта чаа чак чөккө көжүп кирген. Ында ам дегер-херекселер-ни тургузуп, дериш ателген. Ог кылкычларынын кылган эгелеринин шынары багай дег чөмөлгө сөстөрүн эл-дешер чазаныкчылар мынча-га чедир дилгын нөрбөс. Ол эгелер артында-ла чыгып болгаш дегелен.

Чаданакыларын калып турар эгелерине хергелел улуг. Республиканын барык бүгү районнарын колхоз, совхозтары чактыларын ки-рип турар. Хамык чүвенин эртээ улуткан соонда чаа кылган бир өгүнү эртээ 22 муу рубль чедер берген. 1 ки-лограмм кидистин эртээ 120 рубль. Бир өгүн кылдырына 215 килограмм кидис херек. Чаданакылар бо чылын 50 өг кылдыр планын. Оларын кылган эгелерин Монгуш-Тайганын, Бай-Тайганын, Овунун, Сүт-Хөлдүн база Чөөн-Хемчиктин малчыны-рын салдып алылаан. Эг дзон чактылар өскө районнарын

Манап-оол ОЮН.

ЧАЯКЧЫ

Ажык чугаа

Кичи дээрге өскө бүгү дүңгүр, амытаннар угаан-медерел таласын биле эң бедик сайыраган амытан болуп. Кичини мынчаар угалыгы беренини чылаа-гаанын база даа болуп болуп. «Кичини күш-ажыл кичи кылып каан» деп, Ф. Энгельс эртем ажы-дышкынын кылган. Кичи болуп өзгөргөн кичини күш-ажыл кичинен эгелешиле өскө бүгү дүңгүр амытаннар-дай ылгалдык, биче-бача-даа бол, медерелди күш-ажыл болуп турганын черле тодарайт. Чыгыш бээр боор-га, мыш чыгып, от салып алыр; хар-чактан чагак-таным, чадыр тудуп алыр, дүңгүр амытаннар ажыктып болуптур, оларын туткаш, өөрдөп ал чораннар.

Оон кичини күш-ажыл улам сайырап, күш-ажылдык чаа-чаа нарын чепестерин кичилер эгелешиле, чогаалдып кылып эгелешиле, ча-согун, ок-бикек дээш. Бичап чоруй кичилер боттарынын медерелди күш-ажылдык ачызы биле боттарынын мага-боттары-даа, мээ-медерелди даа сайы-рап эгелешиле бичилдир-дир. Кичини эгт мага-боду-даа чүгүлө күш-ажылдык ачызы биле өзүп сайырап келген чүгө болгонда, күш-ажыл кичини кичи кылып каан дээр ылгалдын.

Чамдык кичилер Ф. Энгельс бо улуг ажыдышкынын ол чүгө эрте-бурун шактын кичилеринге ха-маарыяр эртем кылдыр соора угаан чорурлар, Чок. Бичини-даа үеисте, келди-даа үеисте кичилерин чүгө күш-ажыл кичи кылып чорур. Катанатп каан, кичилерин чүгө күш-ажыл кичи кылып чорур. Чүгө кичилерин-даа өвсө, бүгү-ле дүңгүр дегенни күш-ажыл бут кырынга тургузуп ту-рар. Бичанга калдык-даа дүңгүр амытан чырык чор кырынга дүңгүр чурттаар дие, ол амытан болгон база катан амытаннар алаар. Бодол-даа көрүр, чүгү-даа амытан бодунун карак кы-зыл күш-ажылдык биле амы-дырап-чурттап чорур. Күш-ажыл огу мырса-сөөк тып чир дээш, кара даа ба-жындан кара дүңгүр чедир амыр-соосаал чок ужул, хайдып келди. Дүңгүр чурттаар дээш торго көөкү сары хунуу бадыр ыш септал амыр ышкыгай. Бүгү-ле амыр амытаннар ылгал.

Амыдырап-чурттаар дээш үндүрүп чорур күш-ажыл калдык-даа амытаннар бодунга база аажок улуг ачы-авыралды. Ол күш-ажылдык салдары биле кичи-даа, өскө бүгү дүңгүр амытаннар-даа ам күштүгү, шыдамын, чараш болуп чурттап чо-рурлар.

Мээни кырган-ачам Мон-гүр Келдеев 4 содугу, бир кыстык кичи. Ол уруулар шүштүзү жүктү кара таны-вастар. Бичала-даа Кел-деевнин уруулары шүштүзү амытаннар келдеев кичи-мак, «Чыгак хой тургус-пас» томянык, кичилер кичилер болуп чурттап чораннар. Чүгө дөш күш-ажыл биле кады өзүп кел-ген кичилер черле угаан-сарылдык, кичи мээлүгү болуп болот.

Кырган-аачын өөрдөп чамыктырганы биле мээ бичи думаларым үзгөй берген доран-на бодунун

ЧОГААЛЧЫ ШКОЛАЧЫЛАР-БИЛЕ

Тыва Республиканың тө-вүндө школа-интернаттың улуг залын школачылар долдур чымды. Оларның аалчызы Тыва Республи-каның культуразының алдар-лыг ажылдакчызы, хоочун чогаалчы Олег Одербешич Сувакит.

Тыва улустун бурунгу чамчыларынга хамаарыш-кан школачыларның кежээ-зинге уран көргүзүлгелерин уруулар эгелеш. Тыва ак-кыр өг сена кырында көс-тур. Оон ичинде үн буттут окуткан шай хайыдырып, судун саарып олурар кы-ган-аа бар. Эр эээн ууун дакзылы. От чамында ууун домбууну салып каан. Те-реддер чедир кээр. Эргэ-буу биле мөңдөжүл, чолу-шудулар. Школачылар шаандык кыргынар болу берген, эргэ шактып улу-ун чугаалы биле чугаа-жырга, чалгачык-даа.

Ол урууларын бот-ты, ынгыр арга биле тынчтыг ойнаарын Олег Одербешич көрүп, магадап, чоокчулап кээп, чамчылар дугайында арга-сүмезин берди.

ЧУРУКТАРДА: чогаалчы Олег Сувакит школачылар биле кады; кежээни кы-жыкчылары; оңуу классты өөреникчилер Урана Монгуш. Охемчик ОНДАРНЫН фотолору.

МЕГЕ МЕДЭЭ

Бо чылдык ноябрь 15-те үгөн «Молодежь Ту-вы» солунга «Азия биржаны» Тыва төвү тургус-туганынын соолунда ий-ле ай иштинде чээл-чээлн таласы биле банкыларда 32 миллион рубль өрсөтүп апарганынын дугайында медээни чарлаан. Бистин солунун редакциялар «Молодежь Тувы» солунда медээге хамаарыштыр тайлалыр берип «Азия биржаны» деп акционер иштинде Тыва төвүн ажаадыкчыларын билдирди. Моон адаанда оларнын белгиле тайлалырын парладым.

«Азия биржаны» Тыва төвүнүн сак-хөө таласы биле бергенде турарын дугайында шынга конгус-ле дүшпөз, меге медээни «Молодежь Тувы» солунга парлаан. Ат-сымы-даа бил-дирме «тус черини финан-систерин» даап бодааш-кыныгы үндөстөгүлүгү ме-дээни номчукулур шы-га ала бээр чалалчон. Рын-чанга мааа тайлалыр бээр иретинин турар. Борта доран дорту биле чугаалал каалы: «Азия бир-жаны» Тыва төвү респу-бликанын банкыларын чамгыс-даа катал чээл ал-баан болгаш албайн-лаа турар. Моон соктаар-даа

Чарлалдар Бюрозу

телевидение

НОВЕБРЬ 22

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

6.30 «Эртен», 9.00 Муль-фильм. 9.15 «Чемпиона-ры кады». 9.30 «...Он ал-ды харылдарга чедир бол-ган оон-даа уруулар». 10.15 «Музыкалы чалал». 12.00 ТМА. 12.15 «Плюс». театры алгакментин. 13.20 Мультифильм. 13.45 Телебиз. 14.15 «Инно-вация». 14.30 Биржалардан медээлер. 15.00 «Блокпост». 15.15 Киноконцерт. 16.05 «Демир чаакчы». Уран-че-чен телефильм. 17.10 Муль-фильм. 17.30 «Овур-хевир». 18.30 ТМА. 18.45 Инза-нин поэзия. 19.05 Кичи болгаш хоолу. 19.50 Кыс-ка метражтыг уран-чечен телефильмин баштайгы көргүзү. 20.05 «Вид». 21.00 Информастыг про-грамма. 21.40 «Вид». 01.00 ТМА. 01.15—03.00 «Эки», силерни даа-аваар-дыр авч. Уран-чечен телефильм. ИЯНИГ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 Ангил дыл. 1-ги чыл. 8.45 Ангил дыл. «Өг-бүлө

альбому» (АКШ). 9.15 Эр-дигерге сула шимчөөни. 9.45 Г. Гендель. 10.00 Адам Смиттин ашка-херекти. 10.45 Саша Чернышын те-атры. 11.45 М. В. Ломоно-совтун дугайында теле-фильм. 12.15 Концерт. 13.05 Ренессанс В. Гладштейн-фильм. 13.35 «Велико-британия бөгүн». 14.05 М. Корнавин. 14.45 Л. Сука-ревская тураскады. 15.30 Бокс таласы биле де-легей чемпионаты. 17.30 «Сес дилеп тур мен». А. Та-расов. 17.45 Япон фотогра-фия.

КЫЗЫЛДАН

18.05 Урууларга фильм. 18.20 «Тыва ТВ чалап тур». Аныктарга видеоканал. 18.50 Медээлер. 19.50 Ме-дээлер. 19.10 Чарлалдар. МОСКВАДАН 19.15 Россиянын парла-мент медээзин. 19.30 Фоль-клор программасы. 19.55 Реклама. 20.00 Медээлер. 20.20 «Тамчыктыг удуар чаштар». 20.35 «Оруе яки революция». Алды серия лыг барымдаалыг теле-фильмин баштайгы көргү-зү. 21.00 «Дүн...» 22.25 РСФСР-нин Дээди Советинин сессиясы-да. 22.55 Реклама. 23.00 Медээлер. 23.20 — 00.25 «Джаз-тайм».

ОРГАНИЗАЦИЯЛАР, БУЛУРТУГЕЛЕР

УДУРТУКЧЫЛАРЫНГА «Чен дээш төлөп дугайында» РСФСР-нин Хоой-зу 1992 чылды январь 1-ден сонгаа күштүг болуп эге-лешиле холбоштыг бүгү бугурулгелерин, органи-зацияларын ажылдагында чер уастоттарынын хемчөө-нү ылгалтыг тодаргайлап донгаалдыр негестинип келген. Ажылдар кылдыр бижылгачылар черге хамаарыштыр чамгыс аай чер үндүрүп донгаалган.

Болууда бижылгачылар чер уастоттарынын ылгал-тыг хемчөөлөрүн дугайында медээлерин. 1991 чылды декабрь 1-ге чедир Кызыл хоорайнын чер реформа-нын комитетинде кирерин дилеп турар. Берген медээ-лерини шындыг дээш бугурулгелерин, организа-цияларын, албан черлерини удуртукчулары бүгүн хары-салгалыг болуп.

Тудуг кылган медээ, оларнын херим иштинде деңгээлдерин, а ол ылкыш санитар-кагалал болгаш техниктиг зоналары чер уастотунун хем-чөөлүн кини санаттарын турар уктурт.

Хоорайнын чер реформанын таласы биле комите-дини алды: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, ба-жык № 32, кабинет 206, телефону 3-37.69.

ЭРТЕМ-БУДУРУЛГЕ ФИРМАЗЫ

Чурттуу биржаларында азы-бүрү чүгүлдерини хүн бүрүдө өскөрдүп болгу дег өрткөртүн сооктаарын. бугурулгелерин, организацияларын, кооперативтерин удуртукчуларга таймчырап, укт өрткөртүн хем-чөөлүн айтыр таласы биле ажылдык эртем-бугурулге фирмасы органиастап турар.

Дараазында чүгүлдерини кылдырып ажылдар чөрт хемчөөлөрин сактап алыр таласы биле фир-ма дугаалал болуп: Ирга болгаш кат-чимис айваан болбазырадыр техника. Эрт айваан болбазырадыр кылдыр, оон иштинде хаан эрл ыштаа, мал болгаш күш со-гаа деңгээлдерин, соодукулар херекселдер, хлеб, буюмдар, бижырап, тараа кургадыр дег, херекселдер тараа далаанын кылмы херекселдер, иштинин чөмөкчиле бугурулгелерини ажылдаа херекселдер айваан, бытпак кылдыр болгаш туйубу бугурур херекселдер.

Хостуг саарлыр валютга акша азы рубль биле сактап алыр. Фирманын адреси: Кызыл хоорай, Московская кудум-чузу, бажык № 2, оон 3-кү кадында, телефоннары 3.00.76, 2.28.75, 3.63.33.

САПРОПЕЛЬ-БИЛЕ (МАЛГАШ-БИЛЕ) ЭМНОЭРИ АЖЫКТЫГ

Дараазында аарыгларлыг кичилерин сапропель биле: «Альянс» фирма сапро-пельди 7 килограмм чедир телевизор өртөк эзуулар почта биле чорудуп берип болуп. 1 килограмм сапро-пельди өртөк 5 рубль (че-дирин бээрини хөдөөни чокка).

Чамгыр дараазында ад-рес эзуулар хулал чорудар: 238100, Черятовск хоорай, Калининград область, Совет-ская кудумчузу, бажык 11/8, «Альянс» фирма.

КОНКУРСКА КИРЖИНЕР

Саарылга төлөөлөгүнүн (коммерсантын) албан-хүлөөлөгүнне ажылдакчыларын хулал алыр таласы биле конкурсту «Тыва компосредкомпания» чарлаан. Дээди эртемни (агарлыг болза, экономика таласы биле) болгаш сактап база хандырылга таласы биле прак-тиктиг ажил стаяктыг кичилер конкурска кирерин.

Конкурска кирерини дугайында дилегин хү-лал алыр хуусаазы — 1991 чылды декабрь 1-ге чедир.

Компаниянын адреси: Кызыл хоорай, Калинин кудум-чузу, бажык № 17, кадрлар кылдыр. Телефоннары 4.15.26, 3.49.56.

КИНО

НОВЕБРЬ 22-ДЕ «НАЙРАЛ». «Убит Шкала» 9.00, 10.50, 12.40, 14.30, 16.20, 18.10 (узаткан) шактарда. ВИДЕОЗАЛ: «Шоо-Лип»

против ниндзя» 9.40, 11.40, 13.40, 15.40, 17.40 шактар-да. «ПИОНЕР». «Киночыны-ды» 9.00, 10.20, «Соль Чжун Хаа» 11.40, 13.30, «Сбрось маму с поезда» 17.20, «...и разбойники» 17.20, 19.20 шактарда. «Как про-долит кинжуклы Болес и Лелек» 14.20, «Выйши класс» 16.10, 18.10 шактар-да.

АГАР САНЫ: «Тыва соопкан № 363305».

Тыва Республиканын Ном үндүрер чер парла-фия болгаш ном салымын херектерини таласы биле күрүм комитетини географиялы. Кызыл.

Шетинин болгаш Кравченко кудумчузу, бажык № 1.

Чамгыр № 98.

КЕДИЗИНДЕ ЧЕРЛЕ АЖЫДАР

Бо өрткен күстөн бээр физика-математика шко-лазы азы лицей ажыдар дээш черелгел медээлер дымчалы каан тургулаан. Ол чүд, лицейге кичи-нар, кичи-нар өөренирл? Билдир айттырганын ада-нир айттыргал турганнар. Бичанга оларга кыска харынын бээр бодадым.

Кызыл хоорайнын № 7 школазынын бир тоску кыл-ганда физика-математика углангышынын биле бо өө-рдө диле чыгында урууларын өөрдөп эгелеш. Ол шко-лачыларын өөрдөгүлүгү ин-ститут системасын кичи-ген. Бо бөлүктүн (25 хире кичи) өөрдөгүлүгү физика-математика углангышынын, че хайылаткан. Бо чүд дээр-ге программала үк өрткөртүн ханы өөренир дээш ол, а гуманитардыг өрткөртүн өөздөгүлүгү.

Кышкы чамгыр семест-лерин эрттирер кылдыр тургускан. Теоретиктиг, практиктиг билгилерин хы-наар Делегейин чечен чо-гаалын өөренир. Чамгыр үеде Тыванын төгүзүп өөренир, каас-чараш бойдуз чору-малдыг черлерге баар. Моолде баар, Москва кир-ер. Новосибирскиге ака-дем-городокка баар, ылда өөренир турарлар биле ылды чылгалдыр.

Бо лицей класкын Кызыл-дын педагогика институту-нун башкыларын өөрдөп, оларын баазанын ажиллап турар. Бо класкын институт башкызы Татьяна Оконова Санчат удурутур турар.

Олимпиядалар, беседала-жышкынар түшелни ба-рымдаалал, шымыр билгил-лур урууларын шилп алыр. Гуманитардыг углангыш.

Индекс 667000, Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ГУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республикасынын Дээди Со-вет Министрлер Чөвүлели «Шын» солунун редакция коллективин.

РЕДАКТОР В. Ф. ЧАДАМБА.

Редакциянын телефоннары: Редактор — 3-43-34; экономика класкылар — 3-34-26; пресман — 3-34-26; оралакчылары — 3-33-91; 3-34-17; харымсалгалы секретарь — 3-34-92; оралакчылары — 3-45-93; КИДИСТЕР: экономика класкылар — 3-34-49; улустур — 3-34-73; кедээ ажыл-агый — 3-41-16; социал айттыргалар — 3-34-57; культура болгаш улус өөрдөгүлүгү — 3-39-15; улус депутаттар Советте-рини — 3-34-98; инитилел подитити — 3-36-25; медээлер болгаш спорт — 3-36-82; 3-41-23; чагаа — 3-39-03; очууда — 3-34-39; корректорлар — 3-34-19; удуртукчулар — 2-27-41; солун келбейн баарганда — 2-32-75; бухгалтерия — 3-37-11;

Солун неделда 5 катал үер. Хемчөөл 2 парлагла амазы.

Тиражы 27007 экз.